

КРИЗА ДИНАСТІЇ ГАБСБУРГІВ І ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЯМИ КОРОНИ ЧЕСЬКОЇ В 1609–1619 рр.

Розкрито питання кризи династії Габсбургів та проблеми управління чеськими землями в 1609–1619 рр., ключові події чеської історії, що відбулися за часи правління двох братів – Рудольфа II Габсбурга та Матіаса II Габсбурга. На початку XVII ст. в землях Корони чеської склалась складна внутрішньополітична ситуація між станами та королівською владою. На деякий час королівській владі вдалося стримати радикально налаштовані стани прийняттям та проголошенням «Грамоти величності» Рудольфа II в землях Корони чеської. Цей документ сприймався чеськими станами як основний, який гарантував релігійні свободи для прибічників усіх конфесій, чого не знала тогочасна Європа. Проте чеські стани були невдоволені подальшими діями династії Габсбургів: політикою абсолютизму та приходом на чеський королівський трон Фердинанда II Габсбурга (Штирійського). У результаті виникло нове протистояння між станами та королем. Габсбурги намагались утримати свої позиції на чеських землях, а стани, у свою чергу, уже не хотіли більше поступатись централізації влади Габсбургів. Ситуація, що склалась у подальшому, вилилась у повстання некатолицьких станів, яке набуло загальноєвропейського характеру та започаткувало Тридцятилітню війну в Європі (1618–1648).

Ключові слова: опозиція; політична ситуація; генеральний сейм; дефенестрація; влада; протистояння; Рудольф II Габсбург; Матіас II Габсбург; чеські стани.

Ситуація, що склалась напередодні правління імператора Матіаса II Габсбурга в землях Корони чеської після того, як під тиском протестантської опозиції зрікся престолу його попередник та рідний брат Рудольф II Габсбург, була досить складна. Чеські стани не хотіли більше поступатись централізації влади династії Габсбургів. Матіас II Габсбург не був готовий настільки відкрито співпрацювати з протестантською опозицією та підтримувати деякі важливі питання на сеймах, зокрема, що стосується призначення на високі пости в державній адміністрації членів зі станово-протестантської опозиції. Для того, щоб уникнути компромісних питань на сеймі, на якому він мусив би вступити в конфлікт із представниками станів, він відрікся навіть від схвалення чергових податків. У 1612 р. імператор

переніс свою резиденцію з Праги до Відня, подалі від сварливих чеських станів. Управлінські функції в Чехії здійснювали призначені ним намісники зі середовища т. зв. «іспанської партії» Зденека Войтеха Попела з Лобковіц [9, с. 128–130].

Проявом невдоволення з боку чеських станів стало те, що під тиском католицької партії Матіас II Габсбург запропонував у 1617 р. кандидатуру Фердинанда II Штирійського (Габсбурга) як можливого спадкоємця чеського трону. Некатолицька опозиція станів намагалась відкинути цю кандидатуру, але її намагання були такі невиразні, що, врешті-решт, такі її найвпливовіші очільники, як Яхим Ондржей Шлік із Чехії і Карел-старший із Жеротіна з Моравії були змушені поступитися своїми принципами [18, с. 346]. Проте Фердинанда Штирійського не було

обрано чеським королем, він лише став можливим кандидатом на чеський трон, якщо в Рудольфа II Габсбурга та в Матіаса II Габсбурга не буде спадкоємців по чоловічій лінії.

Після засідання чеського сейму в 1617 р. католицька партія в Чехії перейшла до відкритої конфронтації та фактично провокувала протестантську опозицію. У маєтку бенедиктинського монастиря в Броумові було закрито церкву євангелістів, а в архієпископській домінії в містечку Гроб було знищено некатолицький храм [15, с. 69–70, 95–98]. Це відкрите порушення «Грамоти величності» Рудольфа II було сприйнято протестантами як зухвалу провокацію. Саме це й стало «останньою краплею» для протестантської опозиції. Для того, щоб побачити, як надалі склалася ситуація й відносини між чеськими станами та королем Матіасом II Габсбургом (а ситуація була вже вкрай напружена, подекуди незрозуміла), ми ставимо перед собою такі завдання: розкрити питання політичної та релігійної ситуації напередодні правління Матіаса II Габсбурга, а саме проголошення «Грамоти величності» Рудольфа II та прийняття вимог протестантської опозиції; вказати на причини, що привели Рудольфа II Габсбурга до добровільного зречення від престолу; охарактеризувати політичну та релігійну ситуацію в чеських землях за часів правління Матіаса II Габсбурга; розкрити питання релігійної політики Матіаса II Габсбурга; розкрити причини, суть і наслідки другої чеської дефенестрації; проаналізувати причини та результати опозиційного руху станів проти королівської влади.

Питання розвитку політичної та релігійної ситуації в землях Корони чеської поч. XVII ст. досліджували такі вчені, як: Франтішек Палацький [19], Антонін Гінделі [12], Йозеф Яначек [13; 14], Їржі Юст [15], Ян Каліан [16], Ярослав Панек [21], Ярослав Чехура [9].

Прихід до влади короля Матіаса II Габсбурга у Чеське королівство (роки правління в землях Корони чеської – 1611–1617) та імператора Священної Римської імперії (пере-

бування на імператорському троні впродовж 1612–1619 рр.) був непростим. Упродовж 1575–1611 рр., землями Корони чеської правив Рудольф II Габсбург, син Максиміліана II Габсбурга [26, с. 275].

Релігійна та політична ситуація в чеських землях на початку XVII ст. склалася не на користь опозиції станів, чому послужив і той факт, що на сеймі 1609 р. вони вимагали від Рудольфа II схвалення свобод віросповідання та прав протестантів, проте отримали чергову відстрочку розгляду питання. Така практика з боку правителів, як показує історія, застосовувалася досить часто. Це підтверджує і той факт, що батько Рудольфа II, Максиміліан II Габсбург, так само вчинив із членами реформаційних течій, коли пообіцяв підтвердження та офіційне прийняття «Чеської конфесії» 1575 р., але все так і залишилось на рівні обіцянки, а програму «Чеської конфесії» не було прийнято офіційно [21, с. 31–43]. У квітні 1609 р. за наказом Рудольфа II сейм було розпущено, проте 1 травня 1609 р. стани знову зібралися в Празі на його засідання. Опозиційно налаштовані чеські стани звернулися за допомогою до моравських та сілезьких станів, продемонструвавши так королю Рудольфу II свою рішучість і готовність перейти до відкритої конфронтації та боротьби за свої привілеї та права релігійної свободи [22, с. 170–175]. Заручившись підтримкою в Моравії та Сілезії, у Празі зібралася чимала кількість озброєних представників протестантських станів, які створили свої тимчасові директорії. Вони висунули Рудольфові II Габсбургу вимогу видати «Грамоти величності» та офіційно визнати програму «Чеської конфесії». У разі невиконання стани були готові до відкритої збройної боротьби з королем.

У результаті 9 липня 1609 р. імператор Рудольф II Габсбург під тиском станів був змушений видати «Грамоту величності» [15, с. 70]. Значення «Грамоти величності» полягає в тому, що в ній визначено виняткові релігійні права для всіх верств суспільства, у т. ч. і для феодално-залежної верстви населення,

тобто закріпаченого селянства. У цьому сенсі «Грамота величності» перевищує не лише документ, на основі якого її було підготовлено (Чеську конфесію 1575 р.), але й усі інші релігійні привілеї, які видавалися з часів правління Максиміліана II в землях Корони чеської, оскільки ці привілеї стосувались лише дворянства і шляхти. Отже, у Чехії було легалізовано дві основні некатолицькі конфесії: «Чеську конфесію» (створену чеськими новоутраквістами, які перебували під впливом лютеранської реформації) та Общину братську (сформовану на основі постулатів кальвінізму) [15, с. 101]. Однак інші європейські конфесії цим документом *de facto* не були дозволені.

Слід також реально оцінити дієвість «Грамоти величності» Рудольфа II в чеському реформаційному середовищі, яке було своєрідною строкатою релігійною мозаїкою навіть для тодішньої реформаційної Європи. Чеські протестанти, навіть маючи такий документ релігійної свободи, виявились не готовими до створення єдиної реформаційно-протестантської церковної організації. Першими свою критичність стосовно змісту «Грамоти величності» Рудольфа II виявили чеські лютерани, при цьому незалежно від того, були це чехи чи чеські німці. Вони побоювались, що під прикриттям «Грамоти величності» Рудольфа II можуть діяти «різні схизматики», а такими вони вважали не тільки сектантів пікартів, вальденсів та інших, але часто й кальвіністів. Саме через це «Грамота величності» не могла стати взірцем для аналогічних привілеїв в інших коронних землях, оскільки її основні положення було складено суто для чеських умов.

Стосовно ж релігійних свобод у Сілезії, то в указі, підписаному імператором Рудольфом II 20 серпня 1609 р., зрівнювались в правах лише лютерани та католики. Тут указ враховував перш за все політичні інтереси конкретних територіальних князів. І в Лужицях спроба домогтись гарантії в питанні надання релігійних свобод була спрямована переважно на гарантію вільного поширення лютеран-

ської віри. Щоправда, лужичани не могли так дієво тиснути на імператора Рудольфа II, як чехи чи сілезьці, тому далі переговорів справи не пішли.

Для Лужиць аналогією чеської «Грамоти величності» та сілезького указу Рудольфа II було т. зв «Зобов'язання», яке наступний король земель Корони чеської Маттіас II Габсбург проголосив у 1611 р. в період переговорів щодо умов призначення та визнання його як правителя в чеських коронних землях, у яких до цього часу правив імператор Рудольф II [9, с. 128–130]. Однак «Зобов'язання» Маттіаса II не давало права вільного вибору конфесій, а лише обіцяло зберегти в конфесійній структурі лютерансько-католицького двовір'я, у якому, щоправда, згідно з кількістю парафій переважала лютеранська віра (92,5 % парафій лютеранських проти 7,5 % католицьких). Опозиційний рух станів 1609 р. закінчився успіхом протестантів в усіх землях Корони чеської, які перебували під безпосереднім правлінням Рудольфа II. Однак це ще не була остаточна перемога, а лише частковий успіх, зумовлений і певними поступками з католицької боку, перш за все в Чехії.

«Грамота величності» Рудольфа II є одним із найважливіших документів чеської історії попри те, що діяла вона лише десять років. Цей документ принципово відрізнявся від Аугсбурзького релігійного миру 1555 р. як головного документа сусідньої німецької реформації. Його дія розповсюджувалась на дворянство, шляхту, королівські міста й підданих. Ніхто з них не міг утримуватися силою чи бути конвертований ні до католицизму, ні до реформаційних, протестантських конфесій. За своїм соціальним змістом цей документ був найвизначнішим імператорсько-королівським законом, який гарантував релігійні свободи для прибічників усіх конфесій, чого не знала тогочасна Європа. Одночасно це був найвизначніший документ європейської реформаційно-гуманістичної культури завершального етапу епохи Відродження [15, с. 100].

Після прийняття «Грамоти величності», сам король та імператор Рудольф II залишився невдоволеним позицією чеських станів у релігійному питанні та шукав будь-який привід, аби змінити несприятливу для нього ситуацію. Перш за все йому потрібно було бодай нечисленне військо. У 1611 р. Рудольф II звернувся по допомогу до свого родича, агресивного католика єпископа з баварського Пассау – Леопольда. Чеські стани опинилися в досить складній ситуації, а Рудольф II майже не мав шансів на перемогу, адже жодна з габсбургських земель його б не підтримала. Після подій, що сталися 1609 р. Рудольф II втратив свій авторитет, чим скористався його брат Матіас Габсбург, який давно вже прагнув замінити Рудольфа II на троні: як королівському, так і імператорському. Чеські стани готові були підтримати Матіаса II, та разом примусити Рудольфа II передати йому владу. Опинившись у котре в складній ситуації, Рудольф II Габсбург 12 квітня 1611 р. відмовився від трону на користь свого брата Матіаса II Габсбурга [13, с. 87–104].

23 квітня 1611 р. Матіаса II було урочисто короновано чеською королівською короною, а імператором Священної Римської імперії Матіас II став після смерті Рудольфа II в 1612 р. [26, с. 276–287]. Під час обговорення умов свого обрання на чеський трон йому довелося прийняти вимоги дворянства і шляхти, перш за все в релігійних питаннях. Тому Матіас II Габсбург, так само, як і його старший брат Рудольф II, змушений був у перші місяці свого правління видати проти своєї волі низку грамот, які забезпечували дотримання релігійних привілеїв чи навіть розширювали кількість легалізованих законом некатолицьких церков, якою була лютеранська церква в Лужицях. Такий крок Матіаса II щодо іновірців викликав побоювання папської курії, бо реальна релігійна політика Матіаса II кінця першого – початку другого десятиліття XVII ст. в угорських та чеських землях справді нагадувала скоріше політику його

батька Максиміліана II, ніж непоступливого в питаннях віри брата Рудольфа II.

Скориставшись зміною короля, опозиція отримала можливість розширити свої привілеї, зокрема, висунувши до вже існуючих нові вимоги прав і свобод. Основними новими вимогами станів були: збирати у разі потреби крайові з'їзди без згоди короля; оновити земських чиновників з урахуванням інтересів опозиції; за потребою дати можливість земським чиновникам і суддям самостійно наймати військо для оборони [26, с. 435–438]. Отже, початок правління Матіаса II Габсбурга був непростим, він так само, як і його старший брат Рудольф II, змушений був прийняти умови дворянства і шляхти, перш за все в релігійних питаннях.

За релігійно-політичною ситуацією в землях Корони чеської уважно спостерігала не лише папська курія, але й усі три політично найактивніші правителі німецьких князівств конфесійно розділеної Центральної Європи, які були сусідами земель Корони чеської. Баварський Мюнхен був резиденцією найвідомішого католицького правителя герцога Максиміліана Віттельсбаха. У саксонському Віттенберзі знаходилась резиденція лютеранського очільника Йоганна Георга Саксонського. Головною резиденцією центрально-європейського кальвінізму хоча й був віддалений Гейдельберг у Рейнському Пфальці, однак із Чеським Королівством межував Верхній Пфальц, який у XIV ст. був у складі земель чеської Корони (т. зв. Нова Чехія) [21, с. 31–43].

На політичну ситуацію в чеських землях впливали як найближчі сусіди, так і віддалені держави, які визначали основний напрям розвитку ситуації в тодішній Європі. Конкретним прикладом можливого розвитку ситуації в чеських землях був конфлікт іспанських Габсбургів із повсталими провінціями в підвладних їм Нідерландах. Саме в Нідерландах чеська опозиція станів убачала свого потенційного союзника. Адже приклад північної частини Нідерландів, де постала Республіка Об'єднаних Провінцій, показав, що й

відносно невелика земля може дієво чинити опір такому сильному противнику, яким усе ще була в той час Іспанія. Нідерланди були близькими до чеських земель і за релігійною структурою: більшість їхніх жителів визнавали вчення Кальвіна, сформульоване в 1559 р. в документі «Confessio Belgica» [25, с. 237–238].

У європейській політиці цього періоду значну роль відігравав молодший брат імператора Матіаса II – Альбрехт Габсбург, який після одруження зі своєю двоюрідною сестрою – іспанською принцесою Ізабеллою – в 1597 р. став володарем тієї частини Нідерландів, що залишилась під владою Габсбургів (сьогоднішня Бельгія). Ерцгерцог Альбрехт належав до багатих та впливових європейських правителів, брав активну участь у європейській політиці, відстоюючи іспанські інтереси династії Габсбургів, адже він сам аж до 1605 р. залишався першим спадкоємцем іспанського трону [17, с. 377–399]. Він уклав із повсталими провінціями в 1609 р. перемир'я терміном на 12 років, яке стало тріумфом протестантського табору.

Для католиків у Чехії та Моравії саме віддалена Іспанія була найбільшою опорою, оскільки її вплив поширювався завдяки поступовому зміцненню відносин між Мадридом та Віднем аж на Центральну Європу. Після того, як у 1612 р. Матіас II переніс імператорський двір у Відень, безпосередній вплив Іспанії в чеських землях почав слабшати. Однак цей вплив був відчутний і надалі, на рівні комунікації місцевих очільників із новим імператорським двором у Відні. На початку XVII ст. у чеських землях під терміном «іспанці» розуміли в політичній площині крикливих прихильників радикального католицизму, які своєю релігійно-політичною орієнтацією демонстрували, що їхні інтереси збігаються з інтересами мадридського двору.

Після 1612 р. в середовищі чеських опозиційних станів панувала думка, що все, що відбувається, є лише результатом недогляду і що король своїм авторитетом виправить цю

ситуацію. У запалі політичної боротьби вони забули, що король Матіас II був вірним членом Габсбурзької династії, отже, він повинністю підтримував католицьку церкву та рекатолизацію в цілому. Свої поступки некатолицьким опозиційним станам у період 1606–1611 рр. він сприймав як тимчасовий компроміс, який був викликаний забезпеченням його особистих державних інтересів. Однак як тільки після 1612 р. позиції Матіаса II як правителя стабілізувались і він уже бачив потреби підтримувати некатолицькі стани, король почав відверто надавати підтримку радикальним контрреформаційним діячам, яких підбурювали іспанські та папські дипломати в Чехії [28, с. 453–470].

Невдовзі протестантські очільники усвідомили, що в такій ситуації на внутрішньополітичній сцені неможливо тривалий час захищати принципи релігійної свободи, навіть якщо б вони були офіційно записані як закон. Довіра до Матіаса II Габсбурга, яку вони висловлювали йому впродовж 1606–1611 рр., перешкоджала їм створити широку й активну опозицію проти королівської влади. Опозиційно налаштовані стани будь-що хотіли зберегти відкритим шлях для переговорів. Окремі порушення правил релігійного співіснування ще не досягли такого рівня, щоб викликати загальний опозиційний супротив. У початковій фазі повороту в релігійній політиці короля Матіаса II для привілейованих верств суспільства нічого не змінювалося, католицька церква спрямувала свої зусилля на селянство та ремісників. Але й це вже було порушенням букви «Грамоти величності» Рудольфа II про релігійні свободи 1609 р. Таких порушень опозиційні стани могли віднайти десятки випадків. Але про них широке коло некатоликів довідалось аж із т. зв. «Другої апології чеських станів», яка вийшла друком у 1618 р. [8].

Очільники місцевої опозиції були добре проінформовані про ситуацію в сусідніх країнах Європи. Тут уже давно назрівав великий конфлікт, до якого готувався і католицько-габсбурзький табір, об'єднаний у

Католицьку лігу, і радикальна, у переважній більшості кальвіністська, опозиція, яку представляла Протестантська унія. Цей розкол проявлявся і в площині імперських інститутів Священної Римської імперії, де з 1608 р. перестала функціонувати система імперських зібрань як можлива платформа для вирішення внутрішньодержавних конфліктів.

Протестантська опозиція наполягала на дотриманні принципу релігійної толерантності. Жодна не католицька конфесія в чеських землях не претендувала на винятковість і обов'язкову зміну релігійної приналежності іновірців, як це увійшло в норму в більшості територіальних князівств Священної Римської імперії. Тому й не дивно, що чеські землі, перш за все Королівство Чеське та Маркграфство Моравське, на початку XVII ст. залишались єдиною територією в рамках історичної Священної Римської імперії, де поряд жили в мирі члени більшості різних реформованих релігійних напрямів, які на той час існували в Центральній Європі. Для деяких із них, як, наприклад, для новохрещенців, чеські землі були єдиною центральноєвропейською країною, де вони могли спокійно проживати. Досягнення цього компромісу було надзвичайним успіхом, однак із погляду реальної політики тодішньої Європи принцип релігійної толерантності сам по собі становив принципову слабинуку.

Позиція габсбургсько-католицького табору була іншою, його метою залишалась послідовна уніфікована конфесіоналізація держави, а це, згідно з положеннями Аугсбургського релігійного миру 1555 р., для іновірців означало добровільну чи примусову зміну віри або тривалу еміграцію.

Тому політична боротьба в чеських землях у період правління короля Матіаса II проходила в площині пасивного опору протестантського табору проти релігійного тиску габсбургсько-католицького крила, який щоразу посилювався. Очільники опозиції перш за все відстоювали раніше отримані на основі чинних місцевих законів права і не надто переймалися об'єднанням своїх сил в інших

землях Корони чеської та їх поширенням серед іновірців. В умовах тодішньої Центральної Європи залишалось лише питанням часу, як довго чеське й моравське дворянство та шляхта зможуть утримати цю непевну рівновагу.

Упродовж правління Матіаса II зацікавленість європейської дипломатії розвитком подій у Дунайській монархії Габсбургів значно зросла, що було викликано очікуваною династичною кризою. Легітимних нащадків чи можливих спадкоємців трону ні Рудольф II, ні його брати не мали [9, с. 128–130]. У грудні 1611 р., тобто невдовзі після приходу до влади в землях Корони чеської, 54-річний король Матіас одружився зі своєю 26-річною двоюрідною сестрою Анною Тірольською, дочкою колишнього намісника ерцгерцога Фердинанда. Молодість новоспеченої королеви викликала, особливо в Чехії, очікування нового спадкоємця трону. Тоді як інші землі Габсбургської держави дарували молодим на весілля весільних подарунків дорогі коштовності чи гроші, чеська шляхта подарувала колицьку вартістю 12 тис. срібних талерів.

Народження нащадка короля Матіаса II чоловічого роду могло б значно вплинути на подальший розвиток відносин між дворянством, шляхтою та владою імператора. До того ж і сам імператор не був таким уже й старим, щоб припинити сподіватись на спадкоємця. Однак після кількох років бездітного життя ці сподівання почали зникати. Тож силове усунення прямого наслідування австрійських Габсбургів почало сприйматись як зручна нагода для докорінної зміни юридичного статусу земель Корони чеської та інших складових частин тодішньої чесько-австрійсько-угорської унії, виведення їх з-під сфери габсбургського впливу.

Перевага «іспанської партії» повністю проявилась на засіданні чеського сейму в 1615 р. Станова не католицька опозиція з невідомих причин опинилась у меншості. У результаті сейм схвалив королю збирання податків на п'ять років уперед, що було фак-

тично втратою опозицією найефективнішої зброї проти Матіаса II [22, с. 13].

Зростання впливу «католицької партії» в чеських землях дозволило Матіасові II розпочати інтенсивні переговори про спадкоємця трону. Таким міг стати або представник іспанської гілки Габсбургів, або хтось із середовища австрійсько-штирійських родичів. Проте в 1617 р. мадрридський королівський двір таємною угодою (т. зв. «договір Оняти», домовлений іспанським послом Онятою у Відні) відмовився від претензій на королівський і імператорський трон у центрально-європейській монархії Габсбургів [22, с. 26–28]. Отже, члени родини Габсбургів за спиною чеських станів домовились про кандидатуру Фердинанда Штирійського. Для чеських некатоліків це була найгірша звістка. Фердинанд Штирійський «прославився» зятим противником «ретиків-некатоліків» у Граці, тож чекати від нього толерантності в питаннях віри було марно. Хоча Матіас II Габсбург у своїх передвиборних зобов'язаннях пообіцяв, що до кінця свого панування не обговорюватиме питання наступництва. Проте під тиском католицького угруповання він запропонував в 1617 р. кандидатуру Фердинанда Штирійського.

Некатолицькі опозиційні стани намагались відкинути цю кандидатуру, але їхні намагання були такі невиразні, що, врешті-решт, такі найвпливовіші їхні очільники, як Яхим Ондржей Шлік із Чехії та Карел-старший із Жеротіна з Моравії, здали свої позиції [19, с. 302–315]. У результаті переговорів Фердинанда Штирійського не було обрано чеським королем, а тільки визнано претендентом на празький трон. Та це була невелика хитрість із боку династії Габсбургів [22, с. 60–66].

Після засідання чеського сейму в 1617 р. католицьке угруповання в Чехії перейшло до відкритої конфронтації, фактично провокувало протестантську опозицію. У мастку бенедиктинського монастиря в Броумові було закрито церкву євангелістів, а в архієпископській домнії в містечку Гроб було навіть доценту знищено некатоліцький храм [21, с. 31–43]. Це було явне порушення «Грамоти велич-

ності» Рудольфа II, і протестанти сприйняли такі дії католиків як зухвалу провокацію.

Габсбурзькі урядовці розгорнули, послуговуючись сучасною термінологією, «чистку» адміністрації від тих дворян, які виступали на сеймі проти виборів Фердинанда Штирійського. Було вигнано бургомистра Жатця Максиміліана Гоштялека. Так ж доля спіткала знаного празького діяча Валентина Кохана, а також визначного військового фахівця, що належав до опозиції, графа Індржіха Маттіаса Турна [9, с. 128–130].

У березні 1618 р. опозиція скликала в Празі з'їзд своїх прибічників, який відправив імператору гостру скаргу про порушення земських законів і свобод, зокрема «Грамоти величності» Рудольфа II. Матіас II різко відповів опозиції, звинуватив її в підбурюванні чеських станів і заборонив проведення наступного з'їзду, запланованого на травень місяць. Але це вже було занадто навіть для тих, які в лавах протестантської опозиції всіляко хотіли уникнути відкритого конфлікту з королем і не допустити його переростання в збройний [9, с. 121–123].

22 травня 1618 р. в будівлі празького університету (Каролінума) зібралась неймовірна кількість некатоліцьких чеських дворян і шляхтичів. Напередодні запланованих акцій у палаці Сміржіцьких зібрались на таємну нараду очільники некатоліцької опозиції. Радикально виступив граф Турн, він вимагав іти на Град і викинути з вікон (дефенестрація – за старим празьким звичаєм) королівського палацу найбільш відданих Габсбургам урядників. Характерно, що на з'їзд не прийшли представники королівських міст. 23 травня делегація опозиційних некатоліцьких станів під керівництвом графа Турна вирушила на Град до канцелярії габсбурзького намісника. Зібравшись на Граді в залі засідань земського суду, опозиція висунула обвинувачення габсбурзьким урядовцям – Ярославу Боржіту з Мартініц, Вілему Славату та секретарю чеської канцелярії Филипу Фабріцію – щодо систематичного порушення земських свобод, схопила їх і викинула з вікон канцелярії в рів

Граду [23, с. 30–31]. Дефенестрація мала бути скоріше демонстративною акцією опозиції, яка символізувала остаточний розрив між опозиційними некатолицькими станами та габсбурзьким двором. Жертви дефенестрації хоч і падали з понад десятиметрової висоти, та впали в рів, заповнений сміттям і багнюкою, і відбулися незначним пораненнями. Так було покладено початок Тридцятилітній війні (1618–1648) у Європі.

Під тиском дворянства до повстання приєдналися також празькі міста. 24 травня було продовжено засідання сейму, який проголосив детронізацію Габсбургів, обрав земську владу у складі тридцяти директорів – по десять представників від трьох станів (дворянського, шляхти та королівських міст). Очолив владу Вацлав Вілем із Роупова, графа Їндржіха Матіаса Турна було призначено головнокомандувачем опозиційного війська. Проте це військо ще не існувало, його граф Турн мав тільки почати вербувати за правилами і порядками того часу, тобто це не було ополчення станів, але армія професіональних найманців, жовнірів, які воювали за гроші. Відтак Їндржіх Матіас Турн озвучив причину повстання опозиції проти влади – це порушення габсбурзькими намісниками «Грамоти величності» Рудольфа II, що в жодному випадку не є проявом ненависті до католиків [9, с. 126].

28 травня директорія підготувала королю Матіасу II пояснювальну записку, а під редакцією Мартіна Фрувейна – документ (*Apologie*), у якому повсталі аргументували законність свого почину [8]. У тексті документа йшлося лише про королівських намісників та про їхнє негативне ставлення до опозиційного протестантського табору, про порушення «Грамоти величності» Рудольфа II, прав і свобод протестантів. Опозиція намагалась виправдати свої дії та тим самим показати, що їхнє повстання є законним та справедливим. Цей документ було надіслано практично в усі європейські країни, а також імператорові. Вони навіть закликали монарха

не слухати своїх радників та наказати винних у ситуації, що склалася [9, с. 126].

Починання чеських некатолицьких станів підтримали обидві Лужиці й Сілезія, проте Моравія під керівництвом відомого нам політика, члена Общини братської – Карла-старшого з Жеротіна, який був принциповим противником воєнного рішення проблеми, залишалась нейтральною. Відмовились приєднатись до виступу чеських некатолицьких станів і австрійські стани.

Для імператора Матіаса II події в Празі були несподіванкою, тому він вагався з відповіддю повсталим некатолицьким чеським станам. Та в його оточенні настрої були більш ніж агресивні. Придворні вимагали від володаря негайного воєнного наступу. До цього додалися і голоси католицьких очільників з чеського боку, головним представником яких був Лобковіц. Його охоче підтримав Фердинанд Штирійський як претендент на чеський трон. Вони вимагали твердого й рішучого виступу проти повсталих, щоб оця «реbelія» не розширилась на інші землі габсбурзького центральноєвропейського конгломерату. Рішучості їм додав і той факт, що чеське антигабсбурзьке повстання не знаходило жодного відгуку в Європі. Імперські протестантські князі та їхня унія розчарували повстанців своєю бездіяльністю. Англія не бажала бути втягнутою в європейський конфлікт, бо відносини між королем-католиком Яковом Стюартом і станами і так були напруженими. На допомогу чеським повстанцям Англія змогла відрядити лише декілька сотень жовнірів. Нідерланди, які побоювалися можливого військового виступу Іспанії, надали тільки фінансову допомогу для організації війська повсталих. Отже, зовнішньополітична ситуація навколо празького повстання була невтішною [24, с. 175].

27–30 серпня 1618 р. в Празі відбувся сейм, що ввійшов в історію як т. зв. «Варфоломіївський» сейм. На цьому сеймі група консервативно налаштованих дворян на чолі з Адамом Вальдштейном домоглася ухвалення рішення про примирення з імператором. Але

граф Турн, Колонна з Фелсу та інші радикали домоглись переголосування й проголошення мобілізації ополчення. Похід війська й ополчення повстанців до південної Чехії під командуванням графа Турна був успішним, їм вдалося витіснити імператорські війська під командуванням генералів Букуа й Дампера. 21 листопада 1618 р. протестантське військо разом із підрозділами савойського герцога Арношта Мансфельда після місячної облоги захопили башту католиків на заході Чехії місто Пльзень. На сході, у Моравії, тривали гострі дебати про участь або неучасть моравських станів у повстанні. На пропозицію Карла-старшого з Жеротину сейм вирішив рекомендувати імператору розпочати мирні переговори з чеськими станами [16, с. 95–104].

Після засідання сейму, що відбувалося з 18 по 23 березня 1619 р., обидві сторони конфлікту намагались знайти союзників, щоб забезпечити внутрішньополітичну підтримку та отримати військову й фінансову допомогу. На підтримку Габсбургської династії стали воєнні, фінансові та політичні ресурси Іспанії, папської курії та Католицької ліги. Підтримати повсталі опозиціонерів Чехії змогли лише: Пфальц, Республіка Об'єднаних Провінцій та герцог Савойський.

20 березня 1619 р. у Відні помер імператор Матіас II Габсбург. Із його смертю вимерла австрійська гілка династії Габсбургів по прямій чоловічій лінії. Владу взяв у свої руки Фердинанд II Штирійський, що означало кінець надій на примирення ворожих сторін, католицького правителя й не католицьких станів. На цю ситуацію чеські радикали реагували організацією перевороту в Брні. До влади в Моравії прийшло протестантське дворянство на чолі з Ладіславом Веленом з Жеротіна. Наступного дня було скликано моравський земський сейм, учасники якого схвалили нову владу. Відсунутий був також поміркований Карел-старший із Жеротіна, що послідовно виступав проти військового конфлікту. Так Моравія приєдналась до повстання чеських не католицьких станів.

Приєднання Моравії вирішив використати головнокомандувач протестантських військ граф Турн, який через південну Моравію вирушив походом на Відень із тим, щоб підтримати нижньоавстрійські стани, які виступили проти Фердинанда II Штирійського (Габсбурга). Це була груба тактична помилка командувача, бо цим він ослабив військо станів у Чехії і відкрив простір для активних воєнних дій імператорських військ генерала Бюкуа. 10 червня 1619 р. військо станів, яким командував генерал Мансфельд, було розбите в битві біля Воднян у центральній Чехії. Граф Турн терміново повернув свої війська з-під Відня до Чехії. Водночас у Моравії військо під командуванням Ладіслава Велена з Жеротіна розгромило підрозділи генерала Дампера.

Головною подією на чеській політичній сцені в 1619 р. стало скликання генерального сейму земель Корони чеської, що проходив у два етапи: з 23 липня до 3 серпня та з 14 до 31 серпня 1619 р. На сеймі було ухвалено радикальні рішення: землі Корони чеської було проголошено конфедерацією, що вільно обирає короля за прикладом Республіки Об'єднаних Провінцій. Договір про конфедерацію, названий істориками «Великою хартією евангелічного руху станів», мав 100 статей. Перші 15 стосувалися виключно релігійних питань: основою їх була «Грамота величності» Рудольфа II про релігійні свободи; католикам довелося взяти на себе зобов'язання, що будуть визнавати його як основний закон у конфесійних питаннях; єзуїти мали покинути всі землі Чеської корони. «Договір» визначав чіткий розподіл функцій у державі між представниками окремих конфесій. Наступні статті стосувалися виборності короля, вибори мали відбуватися на засіданні сейму, коронація наступника не могла проходити за життя його попередника [12, с. 246–260]. При цьому було визначено й порядок голосування: першими мали голосувати чеські стани, другими – моравські, третіми – сілезькі, четвертими – лужицькі. Конфедерація мала бути відкритою, до неї могли приєднуватись інші землі. Обраний король не міг засновувати династію!

Окремі статті обумовлювали також повинності окремих земель на випадок необхідності оборони конфедерації, визначено було навіть кількість війська від кожної землі [9, с. 136–138].

Сейм ухвалив ще одне історичне рішення: позбавив чеського трону Фердинанда II Габсбурга (Штирійського). Проте вже 27 серпня його було обрано імператором Священної Римської імперії німецької нації. 26 серпня 1619 р. на чеський трон було обрано німецького князя, радикального кальвініста Фрідріха V з Пфальцу (1619–1620). Його дружиною, у цьому разі вже чеською королевою, була дочка англійського короля Якова Стюарта. Цей вибір був невдалий. Адже Фрідріх Пфальцьський був релігійним фанатиком, що не годилось для поліконфесійної ситуації чеських земель і призвело до проявів іконоборства з боку кальвіністів, під час яких було пошкоджено головний храм королівства – храм Св. Віта на Празькому Граді; навіть у Німеччині Фрідріха Пфальцьського було ізольовано, бо більшість протестантських князів були лютеранами, отже, непримиренними ворогами

кальвіністів; чеського середовища т. зв. новоспечений король не знав, та ним і не цікавився. Надії чеських станів, які вони пов'язували з обранням на чеський трон нового короля, не виправдали себе. Чеські стани сподівались на підтримку королеви та її батька. Але король Яков Срюарт не хотів встрявати в центральноевропейські сварки, пов'язані з династією Габсбургів, бо боявся війни з іспанськими Габсбургами.

Із приходом до влади Фрідріха Пфальцьського становище земель Корони чеської на міжнародній арені значно погіршилось. Чеські стани з часом потрапили майже в повну ізоляцію.

Отже, упродовж 1609–1619 рр. Габсбурги намагались утримати свої позиції в чеських землях, а чеські стани, у свою чергу, уже не хотіли більше поступатись централізації влади Габсбургів. Ситуація, що склалась у подальшому, вилилась у повстання некатоліцьких станів, яке набуло загальноєвропейського характеру і започаткувало Тридцятилітню війну в Європі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / Пьотр Вандич. – К. : Критика, 2004. – С. 91-92, 116–118
2. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій : [навч. посібник] / За ред. В. І. Ярового. – К. : Либідь, 2001. – С. 149–161.
3. Левченков А. С. Последний бой чешского льва: Политический кризис в Чехии в первой четверти XVII века и начало Тридцатилетней войны / А. С. Левченков. СПб., 2007. – 318 с.
4. Медведева К. Т. Австрийские Габсбурги и сословия в начале XVII века / К. Т. Медведева. – М. : Индрик, 2004. – 280 с.
5. Тарасова М. В. Антигабсбургское восстание в Чехии 1618–1620 гг. / М. В. Тарасова // Общество и государство в древности и Средние Века в странах Западной Европы. – М., 1985. – С. 116–132.
6. Тарасова М. В. Церковная история Павла Скалы из Згоржи как источник о восстании 1618–1620 гг. / М. В. Тарасова // Общество и государство в древности и Средние Века. М., 1986. – С. 123–135.
7. Томек В. В. История чешского королевства / В. В. Томек. – Санкт-Петербург : Изд. С. В. Звонарева, 1868. – 843 с.
8. Apologie druhá stavův Kralovství českého etc. / Vyd. V. Šubert. – Praha, 1862.
9. Čechura J. České země v letech 1584–1620. První Habsburkové na českém trůně. 2 / J. Čechura. – Praha, Libri, 2009. – S. 126, 128–130.
10. Dokumenta bohemia bellum tricennale illustrantia. – T. I. Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618–1648 / Ed. by J. Polišenský. – Praha, 1971.
11. Der Hof Kaiser Rudolf II. (Eine Edition der Hoftaatsverzeichnisse 1576–1612). – Praha, 2002.
12. Gindely A. Dějiny českého povstání léta 1618 / A. Gindely. – Praha, 1878. – 399 s.
13. Janáček J. Pad Rudolfa II / J. Janáček. – Praha, 1995. – S. 87–104.
14. Janáček J. Rudolf II. a jeho doba / J. Janáček. – Praha : Svoboda, 1987. – S. 90–101.

15. Just J. 09.07.1609. Rudolfův Majestat. Světla a stíny náboženské svobody / J. Just. – Praha : Havran, 2009. – 158 s.
16. Kilián J. 11.12.1617. Zboření kostela v Hrobu. Na cestě k defenestraci / J. Kilián. – Praha, Havran, 2007. – S. 69–70, 95–98, 104.
17. Kavka F. K otázce vzniku mnohonárodní habsburské monarchie r. 1526 / František Kavka // Český časopis historický, II. – 1954. – S. 377–399.
18. Liška V. Staroměstská exekuce / V. Liška. – Praha, 2009. – S. 19–21.
19. Míka A. Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627 / A. Míka. – Praha, 1960. – S. 346.
20. Palacký F. Z dějin naroda českého / F. Palacký. – Praha, 1863.
21. Pánek J. Český a Moravský zemský sněm v politickém systému české koruny doby předbělohorské (1526–1620) / J. Pánek. – Opole, 2000. – S. 31–43.
22. Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká od r. 1602 dor. 1623. Díl I–V. // Pavel Skála ze Zhoře ; к vyd. připravil K. Tieftrunk. D. I–V. – Praha, 1865–1870. Díl-II. – S. 13, 26–28, 60–66.
23. Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká: od defenestrace k Bílé hoře / Pavel Skála ze Zhoře ; к vyd. připravil J. Janaček. – Praha : Svoboda, 1984. – S. 30–37, 42–47.
24. Petraň J. Staroměstská exekuce / J. Petraň. – Praha, 1971. – S. 175.
25. Schmidt Heinrich Richard. Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert / Heinrich Richard Schmidt. – Munchen, 1992. – S. 132–140.
26. Slavata V. Paměti nejvyššího kancléře království českého Vilema hraběte Slavaty etc. / V. Slavata ; к vyd. upravil J. Jireček. D. I–II. – Praha, 1866–1868.
27. Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Díl XV, 1611. Vydáva Královský český archiv zemský. – Praha, 1877. – Č. II. – S. 435–438.
28. Vorel P. Velké dějiny zemí koruny české. Sv. VII 1526–1618 / P. Vorel. – Praha : Litomyšl, 2005. – S. 276–287, 453–470.
29. Vencovský E. Duševní život Rudolfa II a jiných osobnosti / E. Vencovský. – Praha, Nava, 1993. – S. 49–51.
30. Winter Z. Život církevní v Čechách, kulturně-historický obraz z XV a XVI století. Sv. I / Z. Winter. – Praha, 1895. – S. 243–254.

T. И. Вакуленко, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

КРИЗИС ДИНАСТИИ ГАБСБУРГОВ И ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЛЯМИ КОРОНЫ ЧЕШСКОЙ В 1609–1619 гг.

В статье раскрыт вопрос кризиса династии Габсбургов и проблемы управления чешскими землями в 1609–1619 гг., ключевые события чешской истории, которые произошли во времена правления двух братьев – Рудольфа II Габсбурга и Матиаса II Габсбурга. В начале XVII в. в землях Короны чешской сложилась сложная внутривластная ситуация между сословиями и королевской властью. На некоторое время королевской власти удалось удержать радикально настроенные сословия принятием и провозглашением «Грамоты величества» Рудольфа II в землях Короны чешской. Этот документ был воспринят чешскими сословиями как основной, который гарантировал религиозные свободы для сторонников всех конфессий, чего не знала тогдашняя Европа. Однако чешские сословия были недовольны следующими действиями династии Габсбургов: политикой абсолютизма и приходом на чешский королевский трон Фердинанда II Габсбурга (Штирийского). В результате возникло новое противостояние между сословиями и королем. Габсбурги пытались удержать свои позиции в чешских землях, а сословия, в свою очередь, уже не хотели уступать централизации власти Габсбургов, как это было раньше. Сложившаяся ситуация вылилась в дальнейшем в восстание некаатолических сословий, которое приобрело общеевропейский характер и стало началом Тридцатилетней войны в Европе (1618–1648 гг.).

Ключевые слова: оппозиция; политическая ситуация; генеральный сейм; дефенестрация; власть; противостояние; Рудольф II Габсбург; Матиас II Габсбург; чешские сословия.

T. I. Vakulenko, Uzhhorod, Ukraine

THE CRISIS OF THE HABSBURG DYNASTY AND CONTROL PROBLEMS OF THE LANDS OF THE BOHEMIAN CROWN 1609–1619

The questions of crisis the dynasty of Habsburg and control problems of the Lands of the Bohemian Crown from 1609 to 1619 are shown in a given article. The key events in the Czech history that took place during the rule of two brothers Rudolf II Habsburg and Matthias II Habsburg. At the beginning of 17th century in the Lands of the Bohemian Crown was difficult domestic policy situation between Czech estates and royal power. For the some time the royal

power could to restrain the radically adjusted states exactly by an acceptance and proclamation of «The letter of Majesty» in the Lands of the Bohemian Crown. This documents was perceived by the Czech states as a main document that guaranteed religious freedom for supporters of all confessions, whatever wasn't know Europe of that time. However the Czech states were displeased the next actions of the Habsburg dynasty namely by the politics of absolutism and by arrival on the Czech royal throne of Ferdinand II Habsburg. As a result there arose a new confrontation between the states and the king. Habsburg tried to keep their positions in the Lands of the Bohemian Crown, and the states in turn already did not want to yield the centralization of power of Hapsburg anymore. Situation that happened in future flow into the revolt of the uncatholic states. The Thirty Years' War had just begun.

Keywords: *opposition; political situation; general sejm; defenestration; power; Rudolf II Habsburg; Matthias II Habsburg; Czech estates.*

© Вакуленко Т. І., 2015

Дата надходження статті до редколегії 28.09.2015

Рецензенти: *д-р іст. наук, професор Сінкевич Є. Г.;*
д-р іст. наук, професор Котляр Ю. В.